
УДК 347.965

Є. Ф. ШКРЕБЕЦЬ,

здобувач кафедри загальноправових дисциплін

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

На підставі аналізу наукових точок зору та відповідних нормативно-правових актів розроблено авторське бачення статусу адвокатури України як об'єкта адміністративно-правового забезпечення. Встановлено, що правова допомога, яка надається адвокатами, повинна розглядатись законодавством як кваліфікована, з обов'язковим закріпленням даної дефініції на законодавчому рівні.

Ключові слова: *адвокатура, адвокат, зміст, адвокатська діяльність, юридична допомога, забезпечення прав і свобод людини.*

Shkrebits, Y.F. (2015), "Administrative and legal status of the advocacy in Ukraine at the present stage of development" ["Administratyvno-pravovyi status advokatury v Ukraini na suchasnomu etapi rozvytku"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 80–85.

Конституція України вперше в історії української державності проголосила гарантований захист прав і свобод людини і громадянина, встановивши, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1, ст. 3]. Практична реалізація такої правової та ідеологічної настанови можлива лише шляхом удосконалення механізмів пра-

вового захисту особи, забезпечених, перш за все, ефективною судовою системою.

Постановка проблеми. Прийняття нових процесуальних кодексів, зокрема Кримінального процесуального кодексу України, істотно змінило процесуальний статус адвоката, розширило його процесуальні права. В цих умовах положення закону України «Про адвокатуру» [2] від 19 грудня 1992 р. явно перешкоджало

подальшому розвитку інституту адвокатури. Відсутність достатнього правового регулювання призвела до створення так званих «паралельних» колегій, які, на відміну від колегій традиційних, здебільшого не здійснювали функції безкоштовної юридичної допомоги. Ухвалення закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [3] від 5 липня 2012 р. покликане закріпити статус адвокатури як важливого інституту громадянського суспільства, на який покладені деякі з публічно-правових функцій.

У діяльності адвокатури поєднуються приватний і публічний інтереси – приватний інтерес конкретної особи, захист прав якої здійснює адвокат, і публічний інтерес суспільства, спрямований на дотримання законності, прав і свобод громадян з боку держави. Побудова правової держави, якою проголосила себе Україна, починається не з проголошення цих прав у Конституції країни, а з дотримання прав кожного конкретного громадянина. При цьому держава, що контролює дотримання прав громадян всіма іншими суб'єктами, ніколи не зможе здійснювати такий контроль за собою. Саме громадянське суспільство в особі такої його структури, як адвокатура, здатне найбільш кваліфіковано, ефективно здійснювати контроль за дотриманням державою прав кожного конкретного громадянина і суспільства в цілому, надавати кваліфіковану юридичну допомогу громадянам та організаціям, представляти їх інтереси в державних органах і громадських організаціях тощо.

Однак поки що рано говорити про Україну як про правову державу, а так само про адвокатуру як частину громадянського суспільства, що повністю сформувалася.

Стан дослідження. Окремі питання, пов'язані з проблемою визначення статусу адвокатури як об'єкта адміністративно-правового забезпечення, у своїх працях досліджували Л. Б. Алексєєв, М. Ю. Барщевський, В. П. Божєв, Т. В. Варфоломєєва, Д. П. Ватман, Ю. М. Грошевой, О. І. Жуковська, В. В. Леоненко, В. В. Медведчук, М. М. Міхєнко, О. Р. Михайленко, Г. М. Резник, С. Ф. Сафулько, О. Д. Святоцький та ін. Їхні роботи служать фундаментальною базою для подальшого дослідження цих питань.

Незважаючи на значну кількість наукових робіт, що з'явилися останнім часом, статус адвокатури як інституту громадянського суспільства здається нам недостатньо дослідженим і вимагає подальшої розробки.

Метою і завданням статті є дослідження сутності адміністративно-правового статусу адвокатури України.

Виклад основного матеріалу. Насамперед треба зазначити, що розуміння громадянами правових норм є найважливішою передумовою ефективної реалізації їх прав і свобод. У той же час, враховуючи цілий ряд чинників (велику кількість нормативно-правових актів, специфічність законодавчої техніки та ін.), усвідомлення особливостей функціонування правових механізмів, а отже, реалізація закріпленої в законодавстві дієздатності для громадян стає досить скрутною без допомоги фахівців у галузі юриспруденції. У зв'язку з цим як найважливіший засіб забезпечення прав і свобод людини Конституція України розглядає право на правову допомогу (ст. 59).

Коло організацій та осіб, які надають населенню правову допомогу, в Україні досить широке, при цьому значну (а в кримінальному судочинстві – основну) долю навантаження при наданні юридичної допомоги несе адвокатура.

Як відомо, рівень розвитку адвокатури – це індикатор стану демократії в суспільстві і одна з ознак реальної захищеності прав людини. У зв'язку з цим реформування інституту адвокатури було визнане пріоритетним напрямом судово-правової реформи в Україні. Вінцем перетворень у цій сфері стало ухвалення закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Новий Закон про адвокатуру істотно переглянув основи організації і функціонування адвокатури та ознаменував собою початок нового етапу в розвитку цього громадського інституту [4, с. 89–90].

Сучасне законодавство пов'язує поняття адвокатури перш за все з адвокатською діяльністю. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає особливості адвокатської діяльності в її змісті, суб'єктах, організації і цілях.

Зміст адвокатської діяльності. За своїм характером адвокатська діяльність полягає в наданні юридичної допомоги. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вказує зразковий перелік видів юридичної допомоги, що надається в рамках адвокатської діяльності [3, ст. 19]. Цей перелік серйозно розширений у порівнянні з попереднім законом України «Про адвокатуру». Окрім таких «традиційних» видів юридичної допомоги, як надання консультацій і довідок щодо правових питань, складання заяв, скарг, клопотань та інших документів правового характеру, представництво в цивільному й адміністративному судочинстві, участь адвоката як захисника у кримінальному судочинстві, вказуються представництво в податкових правовідносинах,

представництво інтересів у громадських об'єднаннях та інших організаціях і ряду інших справ, що відображають сучасні політичні й економічні умови існування українського суспільства.

Слід ще раз підкреслити, що перелік видів юридичної допомоги, яка може надаватись адвокатами, не є вичерпним, що доцільно з точки зору законодавчої техніки, оскільки конкретний список може обмежувати права громадян на отримання юридичної допомоги. Деякі з видів юридичної допомоги, не названі у ст. 19 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», але вказуються безпосередньо в спеціальних законодавчих актах (наприклад, згідно із ч. 2 ст. 48 Кримінального процесуального кодексу України адвокат може бути присутнім при допиті свідка), інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом, хоча прямо Законом і не передбачені, можуть здійснюватися адвокатами на підставі п. 2 вказаної статті [5].

Юридична допомога, за загальним правилом, може здійснюватися адвокатами фізичним і юридичним особам. Водночас, як впливає із законодавства, не унеможливується здійснення адвокатської діяльності також на користь органів державної влади й органів місцевого самоврядування [6, с. 214].

Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 19 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» здійснюється надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави [3].

Суб'єкт адвокатської діяльності. Відповідно до п. 2 ст. 1 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Згідно з п. 1 ст. 1 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат – фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом [3]. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Справедливо наголошувалося, що лише формальні ознаки не можуть бути гарантією здобуття якісної юри-

дичної допомоги. У зв'язку з цим введення законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» кваліфікаційного іспиту для здобуття статусу адвоката слід вважати вірним кроком, що дозволяє підвищити загальний рівень професіоналізму адвокатури. Іспит покликаний виявити реальні теоретичні і практичні знання претендента на момент розгляду заяви про здобуття статусу адвоката, оцінити його професійну придатність для здійснення адвокатської діяльності. Необхідно сказати, що складання спеціального іспиту як умова допуску до адвокатської діяльності – це загальне правило, прийняте в державах з розвиненими правовими системами. Так, у Сполучених Штатах Америки випускник юридичного вузу разом з дипломом і юридичним ступенем не отримує автоматичного права займатися адвокатською практикою. Питання про це вирішується спеціальною комісією з допуску в адвокатуру, сформованою або асоціацією адвокатів штату, або за призначенням суду чи губернатора штату. Як правило, ця комісія складається з практикуючих юристів. При вирішенні питання про допуск до адвокатської практики комісія виходить з моральних якостей кандидата і результатів іспиту, що проводиться нею. Іспит складається з усної співбесіди і письмової роботи. Письмова робота, як правило, продовжується декілька днів, протягом яких претендент повинен відповісти на 20–30 питань, що стосуються знання, тлумачення і вживання правових норм штату, в якому складається іспит [7, с. 34–35].

В Україні відповідно до рішень Ради адвокатів України про Порядок допуску до складання кваліфікаційного іспиту [8] та про Програму складання кваліфікаційного іспиту [9] кваліфікаційний іспит складається з двох частин – письмових відповідей на питання (або тестування) й усної співбесіди. На підставі Програми складання кваліфікаційного іспиту кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури своїм рішенням формують екзаменаційні білети для складання письмового іспиту та екзаменаційні білети для складання усного іспиту. Письмовий іспит включає виконання завдання на підставі розроблених науково-консультативною радою Національної асоціації адвокатів України правових фабул, текст яких затверджується Радою адвокатів України. Слід зазначити, що в адвокатському середовищі справедливо наголошують на досить високому ступені теоретизованості екзаменаційних питань і як наслідок його невідповідності цілям самого кваліфікаційного іспиту, призначеного виявляти перш за все практичні навички пре-

тендента на заняття адвокатською діяльністю. У зв'язку з цим найближчим часом необхідно поставити питання про перегляд переліку екзаменаційних питань.

Повторимось, що адвокатська діяльність визначається законодавцем як незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [3]. У зв'язку з цим закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вказує на відмінність адвокатської діяльності від юридичної допомоги, що надається іншими суб'єктами (працівниками юридичних служб юридичних осіб, а також працівниками органів державної влади й органів місцевого самоврядування, юридичними особами та індивідуальними підприємцями, нотаріусами або іншими особами, які законом спеціально уповноважені на ведення своєї професійної діяльності (уповноважені з прав людини, прокуратура, профспілки і т. п.). На відміну від адвокатської діяльності юридична допомога, що надається іншими суб'єктами, – не єдиний або взагалі супутній вид діяльності цих осіб, здійснюється лише з певного кола питань, що стосуються предмета діяльності відповідних органів, організацій, підрозділів, або виявляється в рамках трудових (службових) відносин [10, с. 246–247].

Спосіб організації адвокатської діяльності. В даний час адвокатська діяльність може здійснюватися адвокатами лише в одній з організаційних форм, указаних в законодавстві, у тому числі індивідуально. Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» проголошено, що адвокат має право самостійно обирати форму і місце здійснення адвокатської діяльності. Організація адвокатської діяльності не ототожнюється з поняттям організації адвокатури. Адвокатура як професійне співтовариство адвокатів організаційно представлена Національною асоціацією адвокатів України, конференціями адвокатів регіону, радами адвокатів регіону, Радою адвокатів України, з'їздом адвокатів України [3].

Зміцнення законності – функція самої держави, для якої вона створює відповідний апарат, правоохоронні органи. Сприяти цим органам у зміцненні законності адвокатура не може через свою юридичну природу, як незалежний від держави орган, більш того, покликаний стояти на стороні громадянина, а не переслідуючої його (громадянина) в деяких випадках держави [11, с. 52]. З тих же підстав держава не повинна ставити адвокатурі за обов'язок і таку функцію, як сприяння вихованню грома-

дян у дусі точного і неухильного виконання закону, наскільки б важливою для державного устрою вона не була. Відносини між державою та адвокатурою мають будуватися на принципі рівності, саме це впливає з дефініції ст. 5 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де зазначено, що адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності.

З початком демократичних реформ положення адвокатури фактично почало змінюватися. Змінилися самі принципи існування суспільства, метою руху української державності було проголошено побудову правової держави. Як наслідок адвокатура стала набувати меж незалежного громадського інституту, покликано захищати інтереси суспільства і кожного його члена окремо. Осмислення нового місця адвокатури можливо побачити в законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який у ст. 2 розглядає адвокатуру як недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. Таким чином законодавцем підкреслено, що адвокатура відокремлена від держави.

У громадянському суспільстві на перше місце виходять громадські ініціативи. Адвокатура покликана бути помічником у реалізації цих ініціатив. Саме адвокатура як співтовариство незалежних юристів-професіоналів відіграє велику роль у процесах суспільного контролю над державою в цілому і правоохоронними органами зокрема [12, с. 76].

Поряд з цим адвокатура виступає одночасно як партнер держави, яка взяла на себе зобов'язання забезпечити право громадян на кваліфіковану юридичну допомогу. Як гарантуючий механізм держава використовує інститут адвокатури. Тим самим на адвокатуру покладаються особливі суспільні функції. В цьому якраз і полягає публічний характер адвокатської діяльності. Найяскравіше публічний характер адвокатської діяльності виявляється в участі адвоката як захисника в кримінальному судочинстві за призначенням органів досудового слідства, прокурора або суду відповідно до ст. 49 Кримінального процесуального кодексу України, а також при наданні безкоштовної юридичної допомоги.

Таким чином, враховуючи ознаки адвокатської діяльності (особливі зміст, суб'єкт, спосіб організації і мету адвокатської діяльності), це поняття можливо визначити як кваліфіковану юридичну допомогу, що здійснюється на професійній основі особами, котрі отримали статус адвоката і діють індивідуально або у рамках колективної адвокатської організації, фізичним і юридичним особам, а також органам державної влади і місцевого самоврядування з метою захисту їх прав, свобод та інтересів, а також забезпечення доступу до правосуддя.

З огляду на викладене вище бачення адміністративно-правового статусу адвокатури правова допомога, що надається адвокатами, повинна розглядатися законодавством як кваліфікована. Кваліфікована правова допомога визначається як правова допомога, здійснювана спеціальним суб'єктом, який підтвердив свої знання й умін-

ня в цій галузі, що дозволяє гарантувати її якість.

Поняття адвокатури слід розуміти у двох значеннях. По-перше, як це і вказано у ст. 2 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. По-друге, адвокатуру слід розглядати як громадський інститут, що діє на певних принципах (законності, лояльності до клієнта, дотримання адвокатської етики, незалежності, самоврядності, корпоративності, рівноправності адвокатів, професіоналізму), гарантує громадянам право на кваліфіковану юридичну допомогу.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийн. на 5-й сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – Київ : Просвіта, 1996. – 80 с.
2. Про адвокатуру : закон України від 19 груд. 1992 р. № 2887-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 9. – Ст. 62.
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
4. Адвокатура України : навч. посіб. Кн. 1 / Центр прав. дослідж. Фурси. – Київ : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2007. – 317 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Урядовий кур'єр. – 06.06.2012. – № 99.
6. Фіолевський Д. П. Адвокатура : підручник / Д. П. Фіолевський. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ : Алерта, 2008. – 432 с.
7. Барщевский М. Ю. Бизнес-адвокатура в США и Германии : учеб. пособие / Ю. М. Барщевский. – М. : Белье альвы, 1995. – 64 с.
8. Порядок допуску до складання кваліфікаційного іспиту, порядок складання кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні : затв. рішенням Ради адвокатів України від 17 груд. 2013 р. № 170 : [з остан. змін. від 25 жовт. 2014 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmdka.com/sites/default/files/files/2014.10.25-rogyadok-179.pdf>.
9. Програма складання кваліфікаційного іспиту : затв. рішенням Ради адвокатів України від 1 черв. 2013 р. № 153 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmdka.com/sites/default/files/files/programa_skladannya_kvalifikatsiyonogo_istpitu2.pdf.
10. Адвокатура України : навч. посіб. Кн. 2 / Центр прав. дослідж. Фурси. – Київ : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2007. – 324 с.
11. Бірюкова А. Проблемні аспекти здійснення захисту та надання правової допомоги адвокатами / А. Бірюкова // Юридична Україна. – 2005. – № 1. – С. 49–54.
12. Яновська О. Г. Адвокатура України : навч. посіб. / О. Г. Яновська. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 280 с.

Надійшла до редколегії 21.08.2015

ШКРЕБЕЦ Е. Ф. АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС АДВОКАТУРЫ В УКРАИНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ

На основании анализа научных точек зрения и соответствующих нормативно-правовых актов разработано авторское видение статуса адвокатуры Украины как объекта административно-правового обеспечения. Установлено, что правовая помощь, которая предоставляется адвокатами, должна рассматриваться законодательством как квалифицированная, с обязательным закреплением данной дефиниции на законодательном уровне.

Ключевые слова: адвокатура, адвокат, адвокатская деятельность, юридическая помощь, обеспечение прав и свобод человека.

SHKREBETS Y. F. ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE ADVOCACY IN UKRAINE AT THE PRESENT STAGE OF DEVELOPMENT

It is established that private and public interests are combined within advocacy activity: private interests of a particular person, whose rights are protected by a lawyer and public interest of society directed on keeping the rule of law, human rights and freedoms by the state. The construction of a legal state, which Ukraine declared itself, does not begin with the declaration of these rights in the Constitution of the country, but from keeping the rights of each individual citizen.

The analysis of scientific opinions and relevant regulations is realized; the author's point of view of the status of the advocacy in Ukraine as an object of administrative and legal guaranteeing is elaborated. Besides, it is determined that the legal aid provided by attorneys, must be considered by the legislation as qualified with a mandatory consolidation of this definition on the legislative level.

The author has analyzed domestic regulations and noted that the range of organizations and individuals providing legal aid to the population in Ukraine is quite wide, where advocacy has a significant (and in criminal proceedings – basic) share of the load in the provision of legal aid.

It is grounded that the advocacy serves at the same time as a partner of the state, which has taken the guarantee to ensure the right of citizens on qualified legal aid. As a guaranteeing mechanism the state uses the advocacy institution. Thus, special social functions the state rests on the advocacy.

Keywords: *advocacy, advocate, advocacy activity, legal aid, guaranteeing human rights and freedoms.*